

undervejs konsumere en del ideologisk mayonnaise.

Heldigvis følger til sidst *Drude Dahlerups* spændende afhandling »Et selvstændigt kvindeparti?«, der handler om tiden efter, at stemmeretten var vundet, nærmere betegnet tiden 1903–18 (1903 fik kvinder valget til menighedsrådene, 1918 første rigsdagsvalg med kvindelig stemmeret). Egentlig var det forventningen i kvindebevægelsen, at mandater i forskellige organer hen ad vejen ville jævne sig mellem kønnene; man havde ikke blik for det forhold, at kvinderepræsentationen afhang af mange andre faktorer end kvindelig stemmeret. Det var et spørgsmål for kvindebevægelsen, om man skulle oprette et kvindeparti, en idé, som blev opgivet af Dansk Kvindesamfund 1918 (og forgæves søgt genoplivet af Elin Høgsbro Appel 1963).

I det udmærkede register vil man f.eks. kunne slå op på ny-maskulinisten Søren Krarup.

Ib Gejl

Danmarks Kirker. Århus Amt. I–II. Ved Vibeke Michelsen og Kjeld de Fine Licht. (G. E. C. Gad, 1968 og 1972). 996 s. (fortsat paginering).

De to bind, der omfatter beskrivelsen af Århus domkirke, er afsluttet med udsendelsen af et sidste hefte 1976, så titelbladets årstal angiver kun tidspunktet for begyndelsen af dette afsnit af det store værk, der fremtræder som en helhed, skønt flere medarbejdere er blevet inddraget i arbejdet. Det er en beskrivelse, der behandler alle sider af domkirken og dens rige inventar, og selv om den selvfølgelig bygger på resultaterne fra ældre forfattere, tager den overalt en selvstændig stilling til problemerne med en kritisk holdning til spørgsmål, der forlængst var regnet for afgjort. Den, der skriver disse linier, må f.eks. indrømme, at han for letsindigt har fæstet tillid til meddelelsen

om, at et maleri fra et epitafium skulle vise købmand Rasmus Thestrup og hustru. I beskrivelsen af domkirken kommer en mere sund skepsis til orde.

De middelalderlige kirker i Århus frembyder adskillige problemer. De begynder allerede i vikingetiden, hvis man tager Roskildekronikens udsagn om, at kong Frode byggede en Trefoldighedskirke i byen, for gode varer; men efterretningen er sen, og da der er mere end ca. 200 år mellem den og kirkens bygning, skal der en ualmindelig tillid til overleveringen for at stole på den. Da Århus i det mindste formelt blev bispesæde 948, må der vel have været en kirke på stedet; men om det har været den suspekke Trefoldighedskirke eller en anden, vides ikke, og noget arkæologisk spor af den kendes ikke; men der er i det hele taget ikke mange vidnesbyrd om missionstidens kirker, som åbenbart har været beskedne og af et let forgængeligt materiale. Først den genfundne krypt under den nuværende Frue kirke og de endnu stående mure over jorden af en kirke, der er ældre en dominicanernes, giver mere fast grund. Det har været den ældste domkirke; men så er man også i sidste halvdel af det 12. århundrede. Og endnu en gåde rejser sig, idet der i beretningen om den hellige Niels omtales et kapel af træ ved havet. Dets nærmere beliggenhed er ukendt; men det har vel ligget, hvor den nuværende domkirke står eller tæt derved. Da domkirkens opførelse begyndte ca. 1200, var den således en ung kirke, og det er værd at fremhæve, at domkirken var ny mellem byens kirker, idet også Sct. Olufs kirke stod, da Peder Vognsen begyndte sit store værk.

Værket giver en så detaljeret gennemgang af bygningshistorien, at der ikke kan blive tale om et referat i enkeltheder. I løbet af middelalderen blev den romanske katedral ændret til en gotisk, og ved reformationens tid må den have præsenteret sig som en imponerende bygning

med et pragtfuldt inventar, men derefter begyndte forfaldet, som blev fremskyndet af brande og utilstrækkelig vedligeholdelse. Først i forrige århundrede begyndte man at restaurere ud fra et arkitekturhistorisk syn, spiret blev genrejst og nyere tilføjelser og ændringer fjernet. Dette arbejde er fortsat, og som domkirken nu står, er den præget af arkitekternes, særlig Mogens Clemmensens synspunkter. Han havde evnen til ud fra bevarede rester dristigt at genskabe det gamle; men på denne måde er domkirken blevet mere middelalderlig, end tiden fra barokken til empiren kendte den. Det vil altid kunne drøftes, om man har ret til at se bort fra en lang periode, fordi dens opfattelse ikke stemmer med nutidens, og når det gælder domkirkens inventar, vil man dog ikke fjerne minderne fra adelsvælden og enevælden, selv om de stilhistorisk ikke passer til det sengotiske rum. Restaureringsproblemet er i virkeligheden uløseligt, fordi hver tidsalder genopfører og vedligeholder ud fra sine egne idealer, ikke ud fra den tids, hvis bygningsrester man søger at genskabe, og som man trods al kyndighed ikke kan give fortidens ånd. Derfor står nu Århus domkirke som et udtryk for de idealer, arkitekterne Walther, Mogens Clemmensen og C. F. Møller gik ind for, når problemerne skulle løses.

Kirken er den af vore domkirker, der har bevaret de fleste kalkmalerier, der er med til at understrege dens senmiddelalderlige interiør. Nogle af disse dekorationer kan være minder om de mange ellers forsvundne sidealtre, kirken har haft. Det gælder f.eks. om Sct. Eligius-billedet i koret, der kan have hørt til et alter for smedelavet, som i det mindste kan føres tilbage til kong Hans' tid, og det er karakteristisk, at kalkmaleriernes indhold er lokalhistorisk bestemt, idet der kun er et kongeligt våben fra sidste halvdel af det 15. århundrede og dronningerne Christines og Elisabeths våben. Det er uklart,

hvad der har foranlediget, at netop disse personer er blevet mindet.

Inventarets ældste dele går ligesom kalkmalerierne kun tilbage til senmiddelalderen. Hovedstykket er Bernt Notkes enestående altertavle, ved hvis beskrivelse udgiverne har kunnet støtte sig til Erik Moltkes sagkundskab; men blandt de sager, der er kommet til efter reformationen, fortjener også prædikestolen fra 1588 at nævnes, og at også samtiden forstod at skatte dens værdi, fremgår af, at Frue kirke ikke mange år efter fik en efterligning, hvis værdi dog ikke kan måle sig med originalens. Ifølge kirkeværkets plan er fortegnelsen meget omfattende og medtager selv de ubetydeligste sager både dem, der tidligere har været i domkirken, men nu findes andre steder, og dem, som er forsvundet, men hvis tilstedeværelse har kunnet konstateres gennem kirkesyn, regnskaber og andre lister. Der er her samlet et stort materiale, hvis ret til at blive opregnet alene er den, at de har hørt til kirken. I virkeligheden er alt dette profant, og den, der vil studere det borgerlige kulturliv kan ikke komme uden om dette mængde stof. Til dette materiale må også henregnes det, som må antages at stamme fra grave i og uden for domkirken, deriblandt de glaserede teglfliser, som vel er udført af stedlige pottemagere i det 16. århundrede.

Også beskrivelsen af gravene og gravmælerne har værdi ud over det kirkelige. For gravstenenes vedkommende foreligger Chr. Axel Jensens arbejde som en hjælp, og personalhistorisk er indskriftene uundværlige. Den mest notable af dem, der har været »begravet« i domkirken, har dog ikke fået sine minder omtalt. Det er den hellige Niels, om hvem det hedder i legenden om ham, at hans kiste under Erik Menved blev optaget og gemt i biblioteket, for at kongens modstandere ikke skulle få fat på den. Det er et talende vidnesbyrd om de opløste forhold efter

drabet på Erik Glipping. Senere høres der ikke noget om den lokale helgen, der åbenbart kun har haft betydning for domkirkens gejstlighed i det 13. århundrede, og som blev tilsidesat for Sct. Clemens, om hvem bisp Tyge skaffede et skrift, som allerede Jacob Langebek eftersøgte i sin liste over savnede kilder i 1. bind af *Scriptores*. Den hellige Niels har fortjent en større omtale end de få linier, der er ofret på ham, fordi det jævne folk holdt fast ved ham.

Arhus domkirke er en mikrokosmos, hvis historie stadig kan uddybes med nye enkeltheder og beskrives ud fra nye synspunkter, og det ville være en nærliggende opgave at skrive domkirkens historio-grafi fra Hans Pedersen Horsens' første kortfattede notitser til det her omtalte store værk, hvori det er let for læseren med nogle forudsætninger at finde rundt, mens andre vil savne et register. Det er vel de store omkostninger, der har forhindret denne ellers nødvendige afslutning.

Helge Søgaard

Antikvariske studier. Tilegnet Knud Thorvildsen. (Nationalmuseet, 1977). 272 s.

Festskriftet indeholder 24 artikler, der alle har større eller mindre berøring med fortidsmindeforvaltningen. Fredningen af fortidens jordfaste minder går tilbage til 1807, da kommissionen for oldsager blev oprettet, og arbejdet er stadig foregået i sammenhæng med Nationalmuseets virksomhed. Det har særlig været de forhistoriske minder, som har krævet opmærksomhed, og de mange fredede høje rundt om i landet fortæller om, hvad der er nået, men også fra historisk tid er der reddet meget. Her skal de artikler omtales, som behandler historiske emner.

Den danske produktion af salt af havvand er omtalt fra den ældre middelalder. Den har bl.a. fundet sted på Læsø, hvis fyrreskove leverede brændsel til kedlerne,

hvori saltlagen blev inddampet. Produktionen standsede, da der ikke var mere skov tilbage, og blev kun fortsat af enkelte. På Rønnerne, de flade strækninger syd for øen, er der fundet rester af et anlæg til udvinding af saltet, og det er nu fredet. Svend E. Albrethsen har beskrevet fundet.

En anden opdagelse fortæller Niels Stenum om. Ved en undersøgelse af cistercienserkirken i Løgumkloster viste det sig, at det sydlige sideskib ikke som sædvanligt hvilede på et fundament af sten, men stod på tørv. Tilsvarende er ikke fundet andre steder. Hans Stiesdal beskriver en middelalderlig kirkegård med resterne af et kapel i Stenløse på Sjælland. Kirkegården synes at gå tilbage til Svend Estridsens tid. En kalkovn ved Hammershus er undersøgt af H. Kapel, og Henrik Vonsild beretter om fund af hestekranier under Damaskegård. De kendes også fra andre steder, men hensigten og baggrunden for denne skik er uklar, og en diskussion for nogle år siden om det endte resultatløs. K.-E. Høgsbro orienterer om vildtbanepælene, der nu er de sidste minder om de jagtglade kongers forlystelser, og under overskriften ruinproblemer diskuterer Johs. Hertz de mange spørgsmål, bevaringen af resterne af borge og slotte rejser. Det er et meget aktuelt indlæg.

Det kan ikke undgås, at helhedsindtrykket bliver flimrende, når så mange vidt forskellige emner skal fremlægges, og mange vil måske påstå, at det meste kun hører under det kuriøse, men et festskrift giver anledning til at fremdrage artikler, der kaster nyt lys over emner, som ellers ikke ville komme frem. Den enkelte artikel har værdi i sig selv og vil senere indgå i en større sammenhæng, og det understreger, at historikeren ikke må overse arkæologien, der kan give vigtige bidrag og korrektioner til de skriftlige kilder.

Helge Søgaard